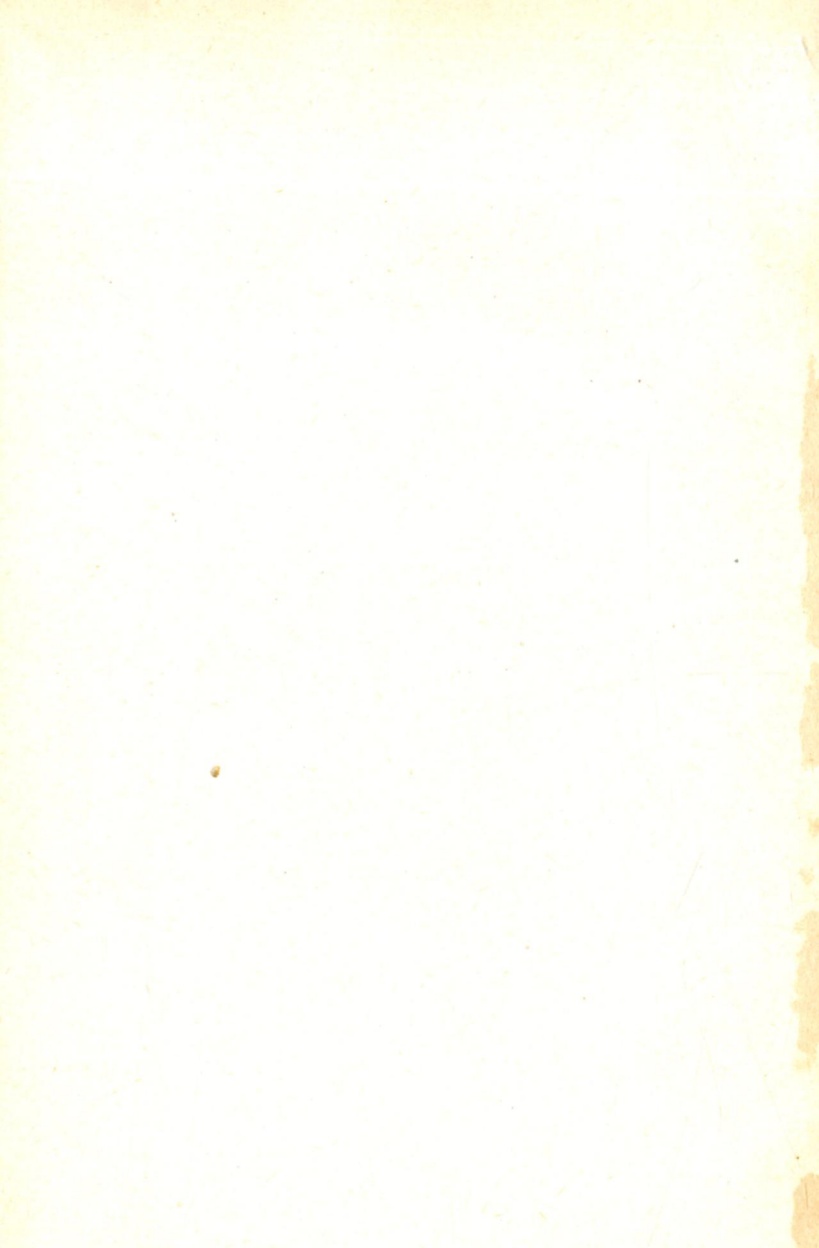

2006
2012

№ 48946

52

Р. 1917.

Ч. 52.

ПРОСВІТНІ ЛІСТКИ.

6

Михайло Коцюбинський.

У ЛЬВОВІ, 1917.

КОШТОМ І ЗАХОДОМ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

30K.

62-11

МЯТОВА УНИВЕРЗИТЕТ

ИЗДАНИЕ ПО МАТЕМАТИКА

МАТЕМАТИКА

ПРЕВІТНІ ЛАЕТКИ.

Михайло Коцюбинський:

1. Пятизлотник.
2. У грішний світ.

Михайло Коцюбинський.

До ряду найталановитших українських письменників новіших часів належить Михайло Коцюбинський. Родився 1864. року у Винниці на Поділю. Науки кінчив на правничому відділі київського університету, по чім вступив у державну службу. Довший час служив у Бессарабії, де мав поручення нищити фільоксеру. — Боротьба із сею фільоксерою, страшним шкідником, що безпощадно нищить буйні виноградники, послужила йому також темою для окремого оповідання п. з. „Для загального добра“. — Попавши у важку недугу ревматизму, якого набрався від перестуди, покинув державну службу й одержав місце при статистичнім відділі чернігівської земської управи. Тут оставав по кінець життя, беручи живу участь в українськїм громадянськїм житю. Для покріплення здоровля, що гіршало з року на рік, виїздив часто на Капрі. то знову у наші гуцульські гори, до Криворівні. Помер дня 25. цвітня 1913. року. Вже від 1890. р. почали появляти ся друком його прекрасні оповідання і новелі („Пятизлотник“, „На віру“, „Для загального добра“, „Ціповяз“) окремо по поодиноких часописах і за-

повнили згодом ряд окремих збірок: В путах шайтана, По людському, У грішний світ, Поєдинок, Дебют, Тіни забутих предків". У своїх творах малює Коцюбинський прегарною народньою мовою сучасне йому жите не тільки на Україні, але й поза її межами: на Кримі, в Румунії, Бессарабії. Звуть його поетом краси природи і краси людської душі — так глибоко розуміє й відчуває він красу природи, так ніжно і глибоко вміє заглянути у душу і відчутти людське горе. — „Ми таки — говорить Коцюбинський — стрілись на ниві і мовчки стояли хвилину — я і людина. То був звичайний мужик. Не знаю, яким я йому здав ся, але крізь нього я раптом побачив купу чорних соломяних стріх, затертих нивами, дівчат у хмарі пилу, що вертають ся з чужої роботи; брудних, не гарних, з обвислими грудьми й кістлявими спинами... блідих жінок, у чорних, подертих запасках, що схилялись як тіни над коноплями... дітий в суміш з голодними псами... Все, на що дивив ся й чого неначе не бачив...

Я не тікав. Навпаки, ми навіть почали розмову, наче давні знайомі.

Він говорив про речі, повні жаху для мене, так просто і спокійно, як жайворонок кидав на поле пісню, а я стояв та слухав і щось тремтіло в мені.

Ага, людське горе, ти таки ловиш мене? І я не тікаю? Вже натягли ся ослаблені струни, вже чуже горе може грати на них!

Говори, говори...

Що говорити? У цім зеленім морі він має тільки краплину. До кого прийшла горячка та подушила діти, тому ще лекше. На иньшого зглянь ся Бог... А в нього аж пять ротів, як вітряків, — щось треба кинути на жорна.

„Пятеро діток голодних чомусь не забрала горячка“.

Говори, говори...

Люди хотіли голіруч землю узяти, а тепер мають: хто їсть сиру, хто конає в Сибірі... Йому ще нічого: рік лупив воші в тюрмі, а тепер раз на тиждень становий б'є йому морду.

„Раз на тиждень б'ють людину в лице“.
Говори, говори...”

І сей мужик, що представляє в оповіданню усіх бездольних людей, оповідає поетови даліше про своє горе, говорить про те, як тяжко жить на світі, як найблизша людина готова продати другу, що між людьми, як між вовками. А поет се слухає, записує у пам'яті і розказує потім иньшим у своїх оповіданнях.

ПЯТИЗЛОТНИК.

Оповідання.

Смеркло ся. Рожевий на заході край неба м'яким блиском осяяв морозне повітря; останнє світло помершого дня, продерши ся крізь шибки до хати ледви-ледви змагало ся з сутіннями, бо в хаті вже таки добре посутеніло.

Хима,¹⁾ сидячи на ослончику, підкладала солону в грубку. Веселе полум'я жваво стрибало по соломі, осявало старе, борознами пооране, облича Химине, плигало по стіні золотим зайчиком. В хаті було тихо: тільки солома тріщала в грубці та цв'іркун цв'ірінкав під полом.

— Старий!

Тихо.

— Хомо!²⁾ — голоснійше обізвала ся Хима.

— А гов!

За грубки почула ся шамотня.

— Я отсе сиджу, — почала Хима, — тай думаю, що в нас борошно минуло ся. Тільки в нас хліба, що на полиці...

— І я не про що думаю... та щож ти вдієш, коли не вродило... Доведеть ся купувати... Возьми в жида пуд тай поклади карбованця з сороківкою...³⁾ А де тії гроші?...

Хима тихенько зітхнула.

І знов стало тихо в хаті. Старі хоч нарізно,

1) Евтимія.

2) Тома.

3) Сороковець.

та все про одне думали: свій хліб минув ся, а купувати — Бігма за що.

Починаєть ся... думав Хома, — отсе він саме починаєть ся той час, коли не стає хліба, нема й заробітків, час журби та горя, коли чоловік хотів би як муха злизнути на зиму, щоб якомсь перетривати лиху годину...

Що року сутужно¹⁾ Хомі, що року не стає свого хліба, а сього року таки зовсім погано... і не дивниця, бо сього року недорід. Поля, звісно, обмаль: шнур²⁾ під озимину, шнур під ярину, а шнур — толока, в кожній руці по шнурови. Ще як вродить, то потягне хліба до весни, а сього року жито вродило обрідне,³⁾ ярину град вибив... Змолотив Хома жито, переміряв, тай зажурился, аж сумно йому стало та страшно: жита усього було девять мірок. Колиб же хоч тих девять мірок змолоти — усе булоб хліба на який там час, а то і на насіння треба лишити, треба і в гамазеї⁴⁾ вернути, що винен... І так уже над тим хлібом трусили ся, так стерегли ся, щоб і крихіточка не загинула марне, а не стало... От лежить на полиці останній буханець хліба, колиб заробіток був! Ба, як би заробіток! А тут, як на лихо, і заробити ніде. Покликали його раз до двору дрова різать, дали за цілий день важкої праці сороківку, — і за те спасибі, колиб частійше кликали!... А хліб же тепер — не дай Господи дорогий, — не знати, чи кусати його, чи дивить ся на його.

— А йди вечеряти, старий! перепинила Хима гіркі думи і поставила на припічок горщик з гарячою бараболею в лушпинках. Біла пара хмарою звилася над горщиком, а старі присунувшись близенько до його, руками вихоплювали гарячу картоплю й, умочаючи в сіль, їли... За-

1) Тяжко, трудно.

2) Троха більше як давний морг.

3) Рідке.

4) Магазин, громад. шпихлір.

пивши вечерю холодною водою з кухлика, — Хима та Хома обернулись до образів і почали голосно шепотіти молитву та важко зітхати, дякуючи Богови за хліб насушний...

Другого дня припало свято — Введення.¹⁾ Хима завила ся гарно наміткою, заколола її здоровими шпильками з червоними головками, узула ся в червоні чоботи і подала ся за Хомою до церкви на службу Божу.

Золото на образах та на ризах у батюшки, палаючі свічки, синій дим од ладану, що виповняє вівтар та хмаркою літає по церкві, співи, шепотіння молитов навкруги — все те робить дивне вражіння на Химу; вона чує, як її серце м'якшає, тане, мов той віск у палаючої свічки... старечі уста непомітно ворущать ся, з повного у щерть²⁾ серця раз у раз виривають ся глибокі зітханья...

Виходить батюшка й читає проповідь. Хима не розуміє гаразд, про що читають, але вона знає, що читають про святі речі, і те читання видаєть ся їй таким святим, таким жалібним, що повне Химине серце виступає з берегів, лице жалібно кривить ся і сльози несамохіть котять ся тими борознами, що поорало на виду довголітне лихо... Хима виймає з пазухи хусточку, дивна річ: з усіх кутків бабинця, як на знак, починають баби те саме, виявляючи плачем сердечну скруту та жаль за гріхи свої тяжкі.

Виплакавшись, Хима по троху розбирає, про що читає батюшка... О, про недорід читають... Де се? у нас?... Ні, в якихсь чужих сторонах... І там люди голодують... Господи! скрізь лихо товчить ся, а там таки справжнє лихоліття — голод! Добре, як хто має спроможність запомогти чим, а нам колиб самим з голоду не загинути...

Невеселі повертали Хима та Хома з церкви,

1) Введене в храм Пр. Богородиці 4. н. ст. грудня.

2) Понад край, з переповненого серця.

бо в долі тих голодних, що про їх читано в церкві, вбачали вони свою власну долю, а думка малювала перед їми цілі села голодних людей, без крихти хліба, як і їм може доведеться лишитись, коли не роздобудуть де хліба...

По обіді Хома взяв ся за псалтир, а Хима відчинила скриню та заходила ся порядкувати в ній. Вона переглянула сувої полотно, півмітки, що напярля сеї осени, розгорнула і знов поскладала шмаття та одержу, що придбала собі на смерть... Далі, з самого споду вийняла якусь ганчірку,¹⁾ завязану вузликом і поклала її на колінах. Усмішка щастя розіллалася по обличчю у старої; вона обмацала вузлик, обережно розв'язала його й вийняла звідти старий білий п'ятизлотник. Довго розглядала Хима той п'ятизлотник, обертаючи його на всі боки, здмухуючи з його порох... Давно, давно, як ще вона оддавала ся, баба її кинула її того п'ятизлотника на посаг; з того часу „білі гроші“ перетривали не одну лиху годину, а Хима таки не видала їх, заховала, як найдорожчий скарб. Вона знає, нащо ховає ті гроші. Ото як дасть Бог дочці єї, що недавнечко одружилася, дитину, та ще дівчинку — баба подарує того п'ятизлотника внучці, бо вже Бог знає, чи діжде вона кинути ті гроші на посаг внучці. Буде мати внучка пам'ятку, буде знати, що мала бабу... Не раз і не два марила Хима над сією думкою і звикла до неї так, що вже й не уявляла собі, як можна інчим способом розлучити ся з п'ятизлотником... Хима оглянула гроші навкруги, погладила їх пестливо, наче кохану дитину, і усміхаючись, завинула в ганчірку та сховала в скриню на сам спід, у куточок.

А Хома не довго читав. Гіркі думи та тривога не давали йому спокою; він закрив книжку й задумав ся. Де його взяти гроший на хліб? Заробити ніде, позичити — ніхто не позичить,

¹⁾ Старий платок, стирка.

а без хліба не можна. До всього чоловік звикне, без усього обійдеться ся, а без хліба годі обійти ся.. Ся думка муляла йому серце, йшла за ним усюди, як тінь, гризла його, як іржа залізо... Хома увесь день ходив як зварений, не находив собі місця...

І Химину душу точила таяж думка, але вона теж журила ся тихцем і ніби не знала, чого Хома нудить світом...

Полягали старі спати, та не спало ся: окраєць хліба з полиці ліз перед очи, обертав ся на всі боки та мов примовляв: „подивіть ся на мене, який я малий, нема чого й кусати; та ще й останній!...“ Порожня діжка з борошна перевертала ся до гори дном, і навіть пилочок не сипав ся з неї...

Не витримав Хома.

— Химо, ти спиш? — поспитав він з печі.

— Не сплю... а чого там?

— Та, бачиш, я думаю, чи не взятиб нам у Берка хоч пуд борошна?...¹⁾

— А защож ти брати меш? Жид набір не дасть...

— Набір не дасть... та я думаю... і навіщо ти ховаєш того пятизлотника? Доложив би трохи, а можеб Жид почекав решту, от і був би пуд борошна...

Хима аж скочила на полу, мов опечена.

— Не дам!... і в голові собі не покладай... Зроду не дам!..., Голодом буду морити ся, на картопли охляну, а пятизлотника не дам!... Не на те ховала я його трийцять літ, щоб тепер Жидам віддати!...

— Ховай, бабо, ховай! заховасш, лихий знає кому!... А тут аж шкура на голові болить від думок!... Ховай, не давай!...

Хома був сердитий, — він довго перевертав ся на печі та все бурчав щось сердитим голосом.

¹⁾ 20 кільогр. муки.

Хима аж упріла, їй аж душно стало від одної думки, що єї скарб, єї пятизлотник, що його вона так довго ховала, що його марила віддати тільки коханій унучці, — міг би перейти в жидівські руки.

І вже не думка про хліб, а про той пятизлотник не давала Химі спати. Не спав і Хома через „білі гроші“...

Хліба не стало: доїли останню скибочку. Кілька вже день харчували ся старі вареною та печеною картоплею, аж охляли без хліба. Хома ходив як ніч, нічого й не говорив до Хими; мовчала й Хима, та думки їх близесенько літали коло одного осередка, перестрівались та, здавало ся, розмовляли межі собою... Хима знала, чого сумує старий, що в його на думці, а Хомі довідне було звісно, що робить ся в душі в старої, мов він заглядав туди. — І не диво: живучи вкупі трийцять літ, вони стали схожими один до одного, розуміли один одного, як сами себе...

„Господи, — думав Хома, — колиб хто заглянув у хату, можеб мені трохи полекшало, якби почув людську мову, а то таке, що хоч за пояс та на горище“...¹⁾

Але ся думка зараз налякала його: тут самим нічого їсти, а, борони Боже, трапить ся гість, тоді чим хоч приймай, ще й сорому набереш ся... Та химерна доля мабуть підслухала бажання Хомине і не дала йому довго міркувати над тим, чи добре буде, як зявить ся гість, чи ні, бо двері рипнули, і гість став на порозі.

— Здорові були, свате!

— Здорові будьте й ви! Яким се побитом? здивував ся Хома.

— Привіз січку різати до Жида... а ваша Зінька й каже: заїдьте там, тату до старих, перекажіть, що я, хвалити Бога, здорова, та поспитайте, як там їм живеть ся?... От я й заїхав до вас, свате! а деж сваха?

¹⁾ Під, стрих.

Хима вилізла зза печі.

— Як вас Бог милує, свате?... що там сваха?... а моя Зінька!... Та сідайтеж бо! припрохувала Хима, а в самої вертілось на думці: „головонькож моя бідна! Чим же я приймати му свата? Хоч виколупай з пальця, а дай!...“

Хома балакав з сватом та все якось чудно та неспокійно поглядав на стару: він памятав, що сват завсіди частував його горілкою, і що й йому годить ся як слід прийняти гостя. Хома таки не витримав: тільки Хима вийшла з хати, він шуснув за нею до сіний.

— Стара! — почав він тихим та несміливим голосом: — годилоб ся почастувати свата чаркою...

— Та вжеж годилоб ся...

Хома замовк.

— Може там у тебе де є, Химо, хоч на півкварти...

— Адже ти знаєш, що нема... Візьми пляшку та біжи до корчми, може шинкар дасть набір...

— Навряд!... — сказав Хома, але взяв шапку та пляшку й пішов пробувати щастя.

Лихий та збентежений вертав ся Хома з порожньою пляшкою з корчми: шинкар не дав набір. Хома викликав Химу до сіний і показав їй порожню пляшку.

— Знаєш що, Химо... знаєш що, стара... — улесливим голосом шепотів Хома. — Свата не можна пустити без чарки... Винеси мерщій твого пятизлотника, я духом примчу горілку, ще й здачу тобі принесу... Бо, бачиш не можнаж так...

— Се смерть, моя, не чоловік! І чого ти напосів ся на того пятизлотника? Казала не дам — і не дам, і край... Хоч забий мене оттут — не дам!...

— Дай, кажу!

— Не дам!...

— Дай!!

— Не дам, не дам і не дам!

— Пху, сатано!...

Хома плюнув і хрюпнувши дверима, вийшов на двір. Злість поняла його серце, йому було досадно й на жінку й на того п'ятизлотника... А вернутись без горілки не можна. На щастя трапився кум і позичив на півкварті.

Стара зварила бараболі і так-сяк прийняли свата. П'ятизлотник перетривав ще одну небезпечну годину, та на те, мабуть, щоб стати причиною незгоди межи чоловіком та жінкою... Хома ніяк не міг убгати¹⁾ собі в голову, що він мусить терпіти голод, коли в скрині лежать гроші, невеликі, правда, але все таки можна залатати ними хоч одну дірку в господарській потребі...

Хима трусила ся над своїм скарбом, над своїми „білими грошима“; вона так звикла до своєї мрії подарувати п'ятизлотник унучці, що намагання Хомина видати п'ятизлотник на що інше — дратували її, гнівили несказано...

На другий день пішов Хома по сусідах позичати хліба, та ніхто не дав: кожному сього року сутужно, в кожного недорід поменшив хліба. Пішов Хома до Жида, так без великої надії, памятаючи приказку: тільки в мене рідні, що Жиди одні“, але й Жид не дав: „багато, каже, набрали в мене люди без гроший, а ніхто не оддає“... Похнюпившись, поплентавсь старий до дому з порожніми руками тай не гадав, що в дома дожидає його нове лихо: сотський з десятником прийшли правити подать.²⁾

— Почекайте, люди добрі, — благав Хома, — я віддам... А тепер їй же Богу не маю... хліба шматочка нема... Самі знаєте, який тепер рік тяжкий: нема хліба, нема де й заробити...

— Ми вже се чули, старий! Давню пісню співаєш!... Нам — що хоч, а дай, нам начальство

¹⁾ Всунути, вмістити.

²⁾ Домагати ся заплати податку.

велить, і так уже наслухалися за тії „недоїмки“...¹⁾
— загомоніли сільські посіпаки.

— Та щож ви візьмете, коли в мене й копійки зломаної нема!...

— Знайдемо, що взяти... Дай, діду, хоч частину гроший, бо заграбуємо одежу.

— Кажуж вам, що не маю! — скрикнув з серця Хома.

— Не масш? Добре! Гей, бери свиту з жердки! крикнув сотський на десятника.

Десятник прискочив до жердки і потяг Химину свиту.

— Не руш! — скочив Хома до десятника і вхопив за свиту. — Не руш! я не попущу, щоб у мене грабовано одежу!... Ей, Химо, давай твого п'ятизлотника сим невірам, бо вони й душу витяглиб з чоловіка!...

Хима, що стояла доси німа та бліда, як смерть, почувши про п'ятизлотника, прожогом²⁾ кинула ся до скрині, впала на ню й міцно вчепила ся руками ва віко.

— Не дам! — крикнула вона. — Не діждете взяти п'ятизлотника!...

— Пусти! — штовнув Хома жінку: — я сам достану!...

Але Хима міцно, мов кліщами, вчепила ся руками за скриню, і Хома ніяк не міг стягти її з скрині.

— Беріть свиту, бодай вас за зуби взяло! — кричала Хима, а п'ятизлотника не дам!...

Десятник, не довго думавши, закинув свиту на плечі і подав ся за сотським з хати.

Хима сиділа на скрині бліда аж жовта, тремтяча та перелякана; руки залякли на віку, посоловілі очи нестямно дивили ся на двері.

Хома важко дихав, аж сопів: він постояв

¹⁾ Залеглости.

²⁾ Стрімголов, нараз.

мовчки на місці, далі насунув шапку і вийшов з хати хрюпнувши дверима.

Лишившись сама, Хима заплакала. „Господи! думала вона, защо на нас звідусюди саме лихо, сама біда? Чим ми розгнівили Тебе, Боже, що оттак при старости караємо ся?“... Сльози котили ся їй по старому виду, капали на скриню, на запаску, а вона сиділа сумна, як сам сум, і забула вже про той скарб свій, про пятизлотник, що недавно так боронила.

Вечір захопив її на скрині, темрява оповила хату, а Хима не світила світла, їй було не до світла.

В вечері прийшов Хома журний, як небо в осени. Він мовчки сів на лаву і задивив ся в куток.

— Хомо!

Тихо.

— Хомо!

— Ну?!

— Я отсе надумала... пішов би ти до пана, попрохав би гроший на відробітки... Можеб він і дав. От завтра субота, підуть люди до рощоти,¹⁾ — піди і ти та попроси гарненько, може змилуєть ся...

— Ет! не дасть!...

— А ти піди, попроси гарненько, може й дасть.

Старі замовкли, але надія на панську ласку ледви помітним промінем осявала їм серця, сцілющою водою покропила сердечні рани...

Другого дня в вечері вертав ся Хома від пана.

— Ну? — зустріла його на порозі Хима.

— Дав!... Пять дав, на відробітки... на буряки...

Хима перехрестилась.

Щасливі — зараз нараяли одібрати свиту.

¹⁾ Обрахунок.

а на решту купити кукурудзяного борошна на малаї¹⁾, бо житне дороге. Хоч не хліб, а всеж веселіше буде, як на самій бараболі.

Повечерявши, старі полягали спати.

Та не спало ся старим.

Все, що пережили вони за сих кілька день, ставало тепер їм перед очима, як на долоні. Поки голод зазирає їм у вічі, вони силкувались одвернути ся від його, боялись думати про його... Тепер, коли несподівана поміч дала їм спроможність хоч на кілька день збути ся гірких клопіт²⁾ про шматок хліба, вони з цікавістю розглядали ся в своєму лихови, самі зазирали в вічі своєму ворогові, бо він і тепер ще маяв над їми своїм чорним, сухим крилом...

— А що булоб, думав Хома, як би і пан не дав гроший? Невже гинути з голоду? Що то голод! невелике слово, а страшне! Ще ми, хвалити Бога, не зовсім гинули, а і то так було гірко, так важно, що, здаєть ся, вибіг би на вулицю та гавкав би, як пес... А кажуть, у якійсь стороні тепер голод... справжній голод... і не село, не два, а, кажуть, сила людей без скибочки хліба мруть з голоду...

Хома не знав, в яких се сторонах голодують люди, якої вони віри, якою мовою говорять, він тільки чув, що вони голодні, і йому ввижала ся сила голодних, змарнілих, сумних людей, що з туги та з голоду мало не гавкають, як пси, і ні звідки поради немає бідолашним.

Виставили в церкві карнавку,³⁾ думав Хома, і дав би чоловік на тих голодних, що змога, так щож: дай, голоде, хліба!...

Хима лежала на полу, розплющивши очі: і в її голові снували ся думи: „роздобув, хвалити Бога, старий трохи гроший... хоч на який час утихомирить ся, а то й дихати не давав мені

1) Пляцок.

2) Зам. клопотів.

3) Церковна скарбонка для збирання гроший.

з тим п'ятизлотником. Наміг ся в одне: дай тай дай... Та що з тих грошей, не на довго й вистачить, треба картоплею намагати... Добре, що хоч картоплю маємо... А в тих голодних, що читали батюшка в церкві, мабуть і картоплі немає?... От десь горе: ми ще самі, двоєчко нас, а то, борони Боже, сімя велика, діточки дрібні, пишуть з голоду, а тут ні крихіточки, ні росиночки закропити ся... Якби ближче, далаб з мірку картоплі... з широї душі допомоглаб... Ох, бо я знаю, що то голод, а там, видко, ще гірше дієть ся"... Перед очима Химиними просували ся картини одна одної сумнійші, одна одної страшнійші, і її серце умлівало з жалю за тими голодними, хоч невідомими людьми... „А може... — і в голові єї промайнула думка... Ні, ні! — відганяла Хима непрохану думку, що лякала її своєю незвичайністю... Не дам, то не моє, то внуччине... А може"... Стара залякла, увірвавши думку та мов прислухала ся, що скаже серце, як погодить ся з думкою.

— Господи! думав Хома: чого ті голодні усе ввижають ся мені сьгодні? Може се мана яка? Воно годилоб ся допомогти, бо ситий голодному не вірить, як кажуть, а з миру по питці і голому сорочка... Кортить мене сказати щось жінці, так бою ся... вона вже й так лиха на мене за того п'ятизлотника... А може сказати...

— Химо — насмілив ся Хома: — ти спиш?

— Ні, чогось мене сон не бере...

— І я не засну... верзеть ся всячина... голодні ввижають ся з тих країв, де голод.

— Се справді! Й мені вони з думки не сходять... Мабуть горюють там, бідолашні...

— А тож! Знаєш що, Химо... Я думаю...

— Про п'ятизлотника?

— Егеж... Як би нам його... теє... в карнавку...

Хима не відповідала. В хаті стало тихо; Хома чув, як калатало ся його серце, бо він трохи налякав ся своєї сміливости.

— Віддамо... Як має піти на що інше, хай лучче йде на голодних... Завтра віднесу до церкви...

— Оттак краще! вільнійше відітхнув Хома.

Старі помовчали, зітхнули глибоко, а трохи згодом заснули здоровим, смачним сном.

Другого дня, зібравшись до церкви, Хима відчинила скриню, виняла ганчірку з пятизлотником, розгорнула її, оглянула свій скарб, що трийцять літ стерегла, як ока і знов загорнула. Єї руки несамохіть зробили рух до скрині, але вона швидче підняла їх і сховала вузлик у пазуху.

Після служби Божої Хима наблизила ся до карнавки, нешвидко добула з ганчірки пятизлотника, потримала його в руці й укинула в карнавки. Цок!...

Довгу хвилину стояла Хима перед карнавою, слухаючи, як той згук од „білих грошей“ лунав у єї ушах, але на серці в неї стало радісно й весело, мов на Великдень!..

Перехрестившись до образів, Хима не спішною ходою подала ся до дому.

* * *

Тогож таки дня батюшка виймав гроші з карнавки. Побачивши межі мідяками срібний пятизлотник, він немало здивував ся.

— Дивіть, казав він, розглядаючи старі гроші, — а я й не знав, що межі моїми парахвіянами єсть такі багатирі!...

У ГРІШНИЙ СВІТ.

Новеля.

Там за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч. Простерла сині крила і тихо вкрила одвічні бори, чорні похмурі, застигли, що обступили білу церковцю, немов черниці дитину, і пнуть ся колом по скелях, усе вище тай вище, одні до других, одні над другими, до клаптя неба, що таке невелике, таке тут синє. Бадьорий холод сповняє сю дику чашу, холодні води спадають по сірих камінях і пють їх дикі олені. В синіх туманах гомонить Алма й купають у них сосни свої кострубатії віти. Сплять іще велитні-гори під чорним буком, а по сірих зубцях Бабугана повзуть, мов дим густий, білії хмари.

На дні міжгір'я тихо, похмуро. Лиш кволі жалібні згуки монастирського дзвону сумно лунають у долині.

Монастир уже не спить. Із келії матушки-ігумені вискочила келейниця і кидалась по подвірю, мов тороплена. Сестра Аркадія, скромно спустивши вії над пісним видом, спішилась до матушки з букетом троянд, іще мокрих від роси. Її провозжали лихі погляди стрічних черничок. Із літньої кухні дим бухав хмарою, а послушниці, в темних одежах, блукали по дворі, лїниві

і заспані. В білій капличці, де в кам'яну чашу стікала чиста цілюща вода, рівно горіли, мов золоті квіти, свічки, запалені кимсь із богомольців.

Дві послушниці гнали корови на пашу. Старий чернець, що лишив ся на парафії з того часу, як монастир сей обернено в жіночий, сухий, згорблений, знищений, немов викопаний з землі, волік ся до церкви. Ледви пересуваючи тремтячі ноги та стукаючи по камінцях патерицею, що ходором ходила в його сухій руці, він кидав останні іскри з погаслих очий у слід коровам та лаявсь :

— У-у!... кля-аті!... нагадали... женського п-полу!...

І тикав патерицею у слід коровам.

Послушниці усміхнулись.

З вікон матушки-касієрки визирнуло на них бліде, винувате обличчє з великими підведеними очима, з волосям у безладі, без каптура.

— Се вже знов матушка Серафима бачила привиди, — стиха обізвалась молодша послушниця, ззирнувшись із старшою.

В тої блакитні очи сумно всміхнулись.

Гнали корови високо, у гори, на полонину. Гойдаючи злегка рудими боками, плялись по крутих стежках корови; за ними йшли сестри. Попереду молодша — Варвара, міцна, кремезна дівка, за нею Юстина, тонка, делікатна, в чорній одежі, як справжня черниця. Ліс обгортав їх, холодний, сумний та мовчазний. На них насувались чорнії буки, повиті в жалобу тінний, сиві тумани з дна урвищ, росяні трави, холодні скелі. Над головами котились хвилі холодного, чорного листу. Навіть сині дзвіночки сіяли холод на трави. Кам'яна стежка, мов тропа дикого звіря, сплітала петлі по боці гори, сюди й назад, усе вище тай вище. Рябі мармурові пні буків злізали з дороги у низ, немов западались і вже стелили темну

корону аж під ногами. Цупке коріння спліталось у клубки й повзло по горах, немов гадюки. Черниці йшли далі. З одного місця їм удалось побачити дно ями, малу церковцю і білі дімочки, де жили сестри. В церковці співали. Жіночі голоси, чисті, високі і сильні, мов янгольські хори, вели побожну пісню. Вона так дивно гучала під чорним склепінєм.

Юстина стала. Вся тиха, просвітлена, слухала співу.

— Ходім, обізвалась Варвара, вже пізно... Матушка-ігуменя звеліла малину збирати, як вернемо з ліса...

Юстина зітхнула.

— Колись і я так співала... поки голос не пропав від застуди... сумно сказала вона.

І понесла у грудях далі, у чорну тишу ліса, ті співи, яких не могла вже добути з слабого горла.

А тиша стояла справді велика. Камінчик, скотившись із під ратиці корови, або суха гиячка, зачеплена ногою, справляли такий лоскіт, наче щось велике валило ся в горах і розсипалось. Ся тиша дратувала: хотілось скрикнути, гукнути, хотілось її налякати.

Де далі попадались уже сосни, старі, руді, кострубаті. Їх довгі галузки спускались у провалля, як руки. По сухій глищі сховзалась нога. Соснові шишки, великі й порожні, котились під ноги, або дивились із трави десятками очий на схилені головки синіх дзвіночків.

— А матушка-ігуменя й сьогодні сердиті, — обізвалась Варвара... Давно помирились із матушкою-касієркою... Кличуть учора до себе матушку Серафиму: — ти, кажуть, знов за своє? Ти знов проти мене бунтуєш сестри? А-а! я знаю, вони тебе більше люблять, аніж мене, бо я, бач, деспотка, мучу усіх, роботою занужую, голодом

морю... Я краще зїм, я собі рибу купую, я все вареня з чайом попила... я... я... Я всім покажу! Я тут ігуменя... Всіх прожену, розточу погане кодло, розвію по світі... А сама аж пожовкла, щіпком стукає по помості і каптур, прости Господи, зїхав на бік... Ну, матушці Серафимі зразу вже ясно, чия то справа. Вона й каже: то все Аркадія набрехала... Кличуть Аркадію. Та очи до долу, голову на бік — і я не я... то десь Секлета... Кличуть Секлету: та плаче, присягаєть ся... Потому Секлета при всіх сестру Аркадію брехухою й шпігункою назвала... Мало не бились...

— Таж чула... Сестра Секлета погано зробила... Для Бога все треба стерпіти.

Юстина закашлялась.

— Може швидко йдемо? — Треба терпіти... Не стерпиш, коли Аркадія на всіх набріхує матушці-ігумені. Та на роботі стояла, та лінуєть ся, а та їсти не хоче за трапезою, окремо в келії своє їсть... а та судила матушку-ключницю, що скупа... Ну, матушка-ключниця гнівають ся, а обіди ще гірші, охлянеш на роботі... Пересварять ся всі, перегризуть ся, вогнем дишуть одна на одну, усі сердиті... Слова не промовляють до себе, от як Секлета з Мартою... пів року не розмавляють уже... вороги люті... По цілих днях кипить у нас, як у пеклі, прости Господи гріха, а матушка-ігуменя... Ай! як тут гарно!

Послушниці зупинились.

Поки вони злазили в гору, діл западавсь їм із під ніг усе глибше тай глибше, вrostав у землю, у чорну безодню, тоді як гори росли, виростали і розгортались. З під сосон, як із вікон, виднілись далекі і близкі гори. Немов острови на морі туману. Вже трохи розвиднілось. Повітрі зробилось прозорим та ясним і буки зазеленіли у ньому, як рута. А там, де сонце

торкнулось вершечків дерев, листя спашнуло злото-зеленим вогнем і стало прозорим, як скло. Здавалось, воно дзвеніло. Рядом курилась туманом важка соснова гора, закурена, спалена вогнем, який лизав іще червоним язиком вершечки пнів. А там знов бук та грабина, затоплені синім мороком ночі, немов повиті мріями, збігали, як драбина Якова, з неба в долину та єднались із далекими тіннями гір, прозорими і легкими, як дим із кадилиць. І вся ся гармонія лній і фарб, сей ранішній сон неба, ся пісня тиші, здіймали душу у небо.

— Яка краса, Господи, — зітхнула Варвара.

— Гарно... а в осені краще, — відповіла Юстина.

Вона любила осінню пору, коли повітре таке прозоре, що гори, здавалось, зсувались й стояли, як стіни храму. Ліс одягав ся тоді у жовте й червоне листє, а сонце обертало його у золото й вогні. Їй здавалось тоді, що то сонми священників, у золотих ризах, із палаючими свічками в руках, правлять службу божу, а купи чорних сосон, мов сестри черниці, побожно схилившись, слухають святі слова. Вона чула тоді співи.

Вона любила холодні осінні ночі, повні місячного сяйва, коли ревіли в далеких горах олені та справляли смертельні бої, а гірські ліси, як море, котили чорні хвилі, по яких пливла, не наче човен із вітрилом, біла церковця. Так страшно було у такі ночі.

Послушниці рушили далі, а з ними рушили й гори, міняючи форми та фарби.

Корови зайшли вже далеко в перед і треба було їх наздогнати. Ліс усе густіщав, чорніщав. Скрізь пялись сосни, буків вже не було. Стежка ставала прикрішою. Засипана глицею, що віддавала прілим духом, вона перепинялась часом здо-

ровим деревом, виваленим із корінєм, сухим і колючим. Із трави йшов запах чебрецю та діктамнуса. Раз у гущі ліса мигнуло щось і зникло. Наче گیлячки ожили. То проскочили стрункі, тонконогі сарни — і знов вже тихо. Знов чорне склепінє та вохкий холод.

— Та кажеш, терпи... — почала знову Варвара. — А правдаж де? От хоч би й ти. Така тиха спокійна, вже рясофорна, а ворогів маєш. Усі знають, що ти недужа, не можеш страви нашої їсти... А матушці-ігумені кажуть, що ти вередуєш... Хто коло неї впадає, улещує, той ласку має, на роботу важку не ходить. А от тебе посилають...

Юстина мовчала.

Корови заревли, говарі мабуть зачули. Тепер полонина була десь близько, треба було спшити. І справді. Раптом ліс розірвав ся. Сосни немов розступились і обгорнули поляну свіжу, похмуру, куди, як на ложе, спадали сині роси. Старезний дуб, посажений серед поляни святим Кузьмою, чорний, кошлатий, немов його заступник, витав із далеку гостий, прохав спочити. Корови бродили по паші, а чорні буйволиці, малі й горбаті, покинувши їсти, повернули до гостий свої волохаті шиї і дивились на них червоними, недобрими очима.

Під дубом варив щось на вогнищі пастух.

Тепер можна було вертати до дому. Та їм не хотілось. Загріті крутими стежками, напоєні гірським повітрем, послушниці були веселі.

— Поліземо далі, на шпиль, — прохала Варвара.

Вона вся зачервонілась, чула смак волі і зовсім забула про малину.

Юстина не змагалась.

В горі ліс був густіший та ще чорніший. Гори десь зезли. Настала ніч. Кострубате галузя, мов чорні ведмежі лаби, простягалось над ни-

ми, ловило за спини і било по лиці. Варвара з Юстиною раз-у-раз кланялись їм, немов приймали благословенє. Засапались, упріли, ледви переводили дух, а лізли далі. Проходили повз галяви з свіжо витолоченою травою, де ще сеї ночі лежали олені, минали невидані в долині квітки, сірі мхи, якими, як косами, пообросли дерева. Все лізли далі. Ще трохи... ось швидко... ще...

І раптом стали. Посліпли. Море світла заляло їм очі. Тремтячі, зворушені, розплющили очі. Перед ними лежав той далекий, грішний світ, із якого вони втекли колись у тиху, чорну яму, принадний, веселий, у сяйві, як мрія, як сам гріх. Далеке море відкрило широкі обійми зеленій землі і радісно тремтіло, немов жива блакить неба. А земля мліла й сміялась в обіймах, немов упоєна коханєм жінка, і блищали на сонці рядки білих домів, як дрібні зуби у неї, а зелені долини стелились долі, як коси. І вся ся дивна країна пливла кудись у морі, теплого світла, в широ-кім, необмежнім, блакитнім просторі. З лівого боку важко лежав на землі похмурий Чатирдиг, а з правого — лізла на небо чортова ступанка Бабу-гана, нагріті скелі, сірі і голі, як земля-мати родила.

Послушниці скаменіли, як зачаровані. І тоді як Варвара слухала якісь голоси, союодкі спо-кусливі, якісь заклики грішного світу, душа Юстини розпускаласть у блакитнім повітрі і спі-вала молитву тим чистим голосом, який не міг ніколи добутись зі слабого горла.

Варвара перша отямилась.

— А нашаж малина! — гукнула налякана, і той вигук скинув їх раптом із гори в долину, під білу церковцю та пісні келії.

Знов чорний морок, знов море листу, таж сама дорога. І поки мчались крутими стежками, як дикі сарни, сусідні гори, залиті вже сонцем,

зелені й чорні, високі і нищі, скакали за ними, росли і спадали, зникали й з'являлись, щоб гнати за ними. Добігли до церкви.

Снують по подвір'ю черниці, немов сновиди. Сюди і туди. З келії в кухню, з кухні у келію. Немов шукають, чого не згубили. Сонце вже припікає. Стоять богомольці. Одна черничка гукає другій:

— Сестро Мокрино, неси самовар гостям...

— Неси сама...

І обидві зникають.

Горбата сестра Аноріса сидить уже в крамниці поміж образами, лиха, надута, чимсь недоволена, немов павук той заснована вся паутинем злости і стежить недобрим оком за ворогами.

Богомольці чекають. Збились у купку. Висока, чорна, поважна, суне в капличку, до чаші з водою, сестра-касієрка. У руці має сачок на довгій тичці, озброєний в хрести, яким буде ловити не рибку, а гроші, що накидали в воду богомольці. Навіть калитку на поясі в неї захища святий хрест.

Зупиняє Варвару.

— Щож ви оце робите? Чом малини досі не рвете?... Таж матушка-ігуменя...

Мовчать винуваті й хапають ся бігти.

Матушка Серафима спускає очи до долу і стиха каже:

— Знов сеї ночі бачила...

Тепер уже не можна тікати. Матушка-касієрка любить звирятись молодшим. Ті її більш розуміють.

Вона з початку зітхає, втуплює потім підведені очи кудись у простір, у лісову пітьму і сливе шепче:

— Тільки здрімнула — чую — знов він стоїть наді мною. Розплющую очи — а він такий благоліпний, кучері вють ся по плечах, щоки рум'яні,

очи як свічі, поклав свою руку на мої плечі тай каже: — „Чого лежиш тут на мойому ложі? Се моя келія, я жив тут довго, спав тут, молив ся“... А мені страшно, вогонь йде по тілі... чи не сатана то в образі прекраснім, надісланий з пекла во іскушеніє... Свят, свят, свят... А він нахилив ся, аж кучері лоскочуть... — „Вставай, Серафимо“...

— Матушко, чи не можнаб нам самовара? — переймають богомольці якусь черничку.

— Требаб сестрі Марії... й проходить далі. Сестра Анфіса стає на дверях крамнички.

— Отак... одна на одну скидають... лїнивїж, Господи! — закидає вона свої тенета на черничку.

— А вам яке діло?

— А таке... Дух лінощів побїждаєть ся духом працьовитости...

— А про дух сквернословія й забули?... Прочитайте краще для себе... Не дурно про вас кажуть...

— Хай Господь пробачить тому, хто лихе каже. А хто казав? Що говорив? Дармоїдки, брехунки... язикозвони... нехай он матушці-ігуменї скажу...

— Кажіть!... про вас усі знають...

З кухні вискакує сестра Марія. Очи заплакані, червоні.

— Сварились? — цікавить ся сестра Анфіса.

— Ай, грішка...

— Помирили ся... Три дні мовчали... Аж сумно стало...

— На довгож?

— А Господь знає...

— Тут богомольці самовара просять... чаю хотять попиту...

— Самовара? Колиб сестра Секлета... Та деж се Секлета!.. Секле-то! Секлето-о-о!..

Даремне носив са той поклик по мертвому дворі, даремно бив ся об ліс, об стїни церковці,

що тихо дрімали на сонці, вся біла, мов вишня в цвіту. Ніхто не обізвав ся.

Потихо дзюрчала і спливала у чаші, в капличці, цілюща вода, а над нею палали свічки, як вогняні квіти.

— Сиджу я, тремчу вся, тягне своє матушка Серафима, соромно так мені, чудно, а він нахилив ся і гласом таким соло-одким, таким співоочим... Ви смієтесь? — раптом остро питає вона черничок, наморщивши чоло і вся збілівши.

— Та ні, матушко... Господи!...

— Ви смієте ся... бачу... Таж то був инок, кажу вам, чернець, а не хто... У-у! невірні, у них на думці саме лиш грішне... Марш мені зараз малину рвати!... Геть!... Не треба мені нікого... нічого... У-у!...

І скинувши на послушниць гнівний, болізнавий, як у мучениці, погляд, матушка-касієрка підняла у гору довгий сачок, як оборону від напасти, і пішла до каплички.

На ході вона злегка хитала ся і гугнявим голосом вчитувала:

— Святії безсребрениці і чудотворці, Космо й Дамяне, посітіте немоці наша, туне приясте, туне дадіте...

Золоті хрести на держальні сачка блищали на сонці...

В малиннику тихо. Хоч сестра Секлета в купі з сестрою Мартою збирали там ягоди, але вони вже півроку не розмовляли з собою.

— А тут були матушка-ігуменя, обізвалась до послушниць, що саме надходили, Секлета — про вас питали... Сердять ся, що мало зібрали малини...

Варвара з Юстиною стали на роботу. Вони теж затихли. Саміж матушка - ігуменя сердять ся!...

Немов іще тихіше стало в малиннику. Мовчали сестри, мовчки стояли зелені стіни гір, у тишу повилась глибока долина, послана м'ярко зеленим буком, налита золотом сонця; сім чорних горбів мовчки дивились у глиб, а по них сходили рядками сосни, немов чернечі процесії. І тільки глибоко, на дні міжгір'я, плигаючи з скелі на скелю, ревла і шуміла бистра Адма та розсипала холодні води по каменистому ложі.

Так сумно стало. Ігуменя сердить ся. Всі ті чотири чернички, що кидали мовчки стиглу малину на дно кошиків, зазнали вже гніву матушки-ігумені. Всіх їх покарано сеюж зимою. Юстині згадалась та пам'ятна зима. По цілих днях й ночах сипав тай сипав сніг і врешті засипав яму. Засипав дороги, засипав ліси, долини і Алму... Від усього світа відрізав... А коли хмари подерлись і сіли на гори, впав із неба холод, неначе гнів божий... Тріщали з ляку дерева, тріщала церква і вяли сестрички. Сонце сховалось за гори й ходило там десь короткими днями, а в ямі лишилась ніч... Довга, безкрая й сумна, як плащаниця. По цілих днях горіло в келіях світло, куняли над килимами сестри, згинали спини й псували очи!... Почались сварки, росла незгода, тяглась ворожнеча, довга, уперта, як ті дні — ночі... Колиж гасили світло й грішне тіло йшло на спочинок, сон кидав очи і замерзав десь у келії. Не сила було заснути... так було зимно.

По цілих ночах тремтіли сестрички, а дров не давали... Матушка не звеліла. І от вони со-грішили. Вона, Варвара, Секлета і Марта, та ще дві чернички... Потай, по ночах, порпаючи глибоко в холодний сніг, вони збирали в лісі сухе ломаче й гріли келії. Дізналась матушка — з ма-

настиря прогнала. Усіх шістьох... Пішли вони з плачем у сніг, у холод, в лихий одежі... Соромно було, жалко... Та вже з дороги їх завернули... Змилювалась ігуменя-матушка... Дві не хотіли, пішли у світ... Від тоді і голос пропав у неї, як застудилась.

— Не знати, де тепер Ганна, що не хотіла вернутись? — подумала в голос Юстина.

— Я бачила її, як їздила в город, — обізвала ся Марта. — Заміж уже вийшла. Чоловік слюсар, вона крамничку має... Така весела, здорова... Згадати, каже, не можу...

— А от Марія померла... царство небесне... — зітхнула Варвара.

Всі теж зітхнули й замовкли.

— Одні кажуть, що з горя, а другі, що застудилась, бривши глибоким снігом — кинула Секлета.

Ніхто не відповів їй.

Знов тихо стало. Тільки гнуло ся малинове стебло та дощем падали ягоди в кошик.

— Чого воно так, скажіть мені, сестри!... — загадала Варвара і аж очі зробила великі. — Як перше люди спасались, то й добро людям робили... а от тепер.

— Все від Бога... Не судить, то й вас не осудять, — строго сказала Юстина.

— Всі розуміли, на що Варвара натякає.

— Та годі вам! — гукнула весела Секлета. — Лови, Варваро! — і пожбурнула в неї стиглою ягодою.

Варвара розтулила рота, та ягода не попала.

— Ну, тепер, ти! — і полетіла малина у рот Секлеті.

— Добра малина? — обізвавсь із боку знакомий голос.

Як із землі виросла сестра Аркадія з пісним

обличчям, із побожно згорненими на животі руками.

Ніхто не обізвавсь до неї.

— А я ще й не кушала... Дух чревоугодія побіждаєть ся... — і бачучи, що її не слухають, сестра Аркадія криво всміхнулась і нишком подала ся далі.

— Христа продалаб, — сказала Секлета.

Вони вже кінчили роботу, коли прибігла келейниця.

— Несіть швидче малину... та йдіть усі до матушки-ігумені... кличуть...

— Ну, щось уже буде! — подумали сестрички.

Кривульками вєть ся біла дорога з манастиря святого у грішний світ. Пнуть ся над нею гори, шумлять старі буки, клекоче в долині Алма...

Сонце було вже низко. Зеленим вогнем горіло на ньому верхівя буків, блищали, як срібні кольони, пні й блукали під ними їх легкі тіни. А там, де сонця нема вже, лізли у небо темні стіни, а з них, глибокі й чорні, дивились холоди.

Йшли по дорозі сестрички. Схилені голови, очи червоні, клунки на спинах, щіпки в руках. По переду Варвара, за нею Юстина, а там дві иньші, що рвали малину. Брили із раю у грішний світ, не стямившись, не спамятавшись. Так це все швидко скоїлось! Біда заскочила їх, як дощова хмара. Юстина ще й досі тремтіла, у неї все ще стояла поред очима висока чорна матушка-ігуменя: жовті мішки скачуть під злими очима, щіпок тремтить у руці, золотий хрест плигає по грудях. „Де малина? Пожерли?!... Малина моя де?.. Розпутні!.. Геть звідси!..“ Сестра Аркадія

з пісним обличчям подає матушці святу водицю, просить напитись... „Геть із очий... Геть звідси!.. Всіх прожену... я... я...“ Хлюпає вода на поміст, ціпок ходором ходить, хрест скаче на грудях і скачуть мішки під очима...

Потому хаос, щось невиразне, чого й згадати не сила... убогі клунки з убогим манатем... тремтячі руки... сльози черничок... слова потіхи... крадькома, потай, щоб старші не бачили — і під ногами дорога, довга, ганебна... А мізок немов сокира рубає: пожерли? геть звідси!.. Навіть дерева шепчуть у чорних верхівях: „пожерли?.. геть звідси!“...

Лиця в Юстини горіли і жаль пік у грудях. Якась малина!..

Сестра Варвара ступала твердо, уперто, немов рвала пуга. Зсунула брови, стисла уста і ціпком стукала в землю. Ні разу не стала, не озирнулась. Уся постать казала: далі від раю, ближше до грішного світа...

По заду — вороги. Йшли мовчки, самотні, немов стіною розділені. Навіть їх тіни нарізно пливли по дорозі.

Сестра Юстина була прибита. Не мала сили нічого забути. Вона не забула своєї келії, тісної та тихої, як домовина... Вечірніх тіний, тремтячих від світла лампадки... Малого віконця, яке містило в собі високі гори, і чисте небо, і ясне сонце... прекрасний світ божий... Її душа не могла раптом прорвати побожних мельодій, чистих і гарних, Як янгольські хори. Забути солодкі молитви на камяному помості, в кутку темної церкви... Чорних сестричок, що йдуть рядами... Усього того, до чого звикла. Що з нею буде? Куди подітись? В широкому, чужому світі, від якого відвикла. Куди веде ся біла дорога, що плете петлі у горах, чужих, невідомих, холодних?

А ліс мовчав. Мовчки йшли сестри і кожна з окрема несла свої думи.

Раптом щось їй причулось... Ні, то причулось...

Так жалко, так сумно, душа спливає сльозами...

— Сестро Секлето, де заночуєм?

Ласкавий голос... Хто се промовив? Тепло, сердечно, мов сонце вечірнє? То їй почувлось...

— Сестро Секлето, де заночуєм?

— Сестричко Марто!..

Невже то промовив до ворога — ворог?

Навіть Варвара здригнулась і стала.

Вони озирнулись.

Сестра Секлета лежала на грудях у Марти і чорні плечі її тремтіли від плачу.

— Прости!

— Хай Бог простить!..

Юстина глянула на Варвару... Бліді уста в неї затремтіли, як у малої дитини.

У Варвари текли з очий сльози...

Щось важке й болюче підкотило ся Юстині під серце, раптом трісло. Зробилось так легко, так радісно, як іще ніколи. Вона стояла і несвідомо шептала: сестричко, сестро...

І се маленьке слово, промовлене так щиро ворогами отут, на дорозі у грішний світ, слово, яке вона тисячі разів повторяла досі холодними устами там, у монастирі, раптом набрало для неї якоїсь незвичайної краси, якогось особливого тепла і співало в душі, як пісня.

Вона немов у перше промовила: сестро... сестричко...

Воно їх єднало краще, міцніше, як досі... Від нього розступались чорні бори і не страшним став той невідомий, далекий, той грішний світ...

Всім стало легко. Всі обіймались.

— Сестро Секлето!..

— Сестричко Марто...

Їм усім хотілось як найчастіше казати те нове слово, мов тільки знайдене, просте і рідне.

Їм усім хотілось узятись за руки і йти так далі, в згоді й спокої...

— Сестро Юстино...

— Сестро Варваро...

Сонце ховалось за гори і чорний мрок вставав із мертвих борів. Та то байдуже, бо вони знали, що там, у долині, куди простують, світить іще сонце та беть ся хвиля живого життя...

1904. Чернігів.

„ПРОСВІТНІ ЛЮБКИ“.

- Ч. 10. Зміст: Яр. В—ий: Марія Марковичка (з портрет.) — М. Вовчок: Два сини. — М. Комар: Запорозькі землі. — Зимовник Запорозця (ілюстр.). Ціна 10 сот.
- Ч. 11. Зміст: Яр. В—ий: Приятель Русинів — Бярзон (портрет). — Др. М. Кордуба: Хто ми? Ціна 6 сот.
- Ч. 13. Зміст: Управа винограду. Написали А. Куровський і В. Табó, учителі школи огородничої в Тарнові. (З 13 рисунками). Ціна 6 сот.
- Ч. 14—15. Зміст: Князь Ярослав Мудрий (ілюстр.). — М. Кононенко: Заповіт Ярослава Мудрого. — А. Бравнер: Тирса. — Домовина Яр. Мудрого (ілюстр.) — Григорій Кузьма: Про новий закон будівельний і огнетревалє покриванє дахів. — С. Руданський. Добре торгувалось. — Др. Зенґер: Про права. (Ціна 10 сот.).
- Ч. 20. Зміст: Порадник податковий. Дванадцять лїт вільних від податку домового. Проволока в справі податків. Відписанє податків задля убожества. Чого не вільно фантувати за податки? Увільненє від податку заробкового. Говорїть і пишїть по руськи. Чого зажадали руські послї в віденськїм парламентї в справах податків і належитостий. Ціна 6 сот.
- Ч. 21. Зміст: Військові приписи. Військові реґлямації. Відшкодованя для родин резервістів. Військові урльопи на час жнив. Полєкші для заморських емігрантів, обовязаних до військової служби. Амнестия для військових дезертерів. Платня за підводи. Ціна 6 сот.
- Ч. 22. Зміст: О правї зборів. Комісар. Інструкция. Розвязанє зборів. Власть. Средства правні. Кара. Завішенє закона. Взїрці подань. Ціна 6 сот.
- Ч. 26. Зміст: Г. Х.: Київ (з ілюстрациями). Ціна 20 сот.
- Ч. 27. Зміст: Роки жури. (Спомини матери). С. А. Савінкова. Переклав з російського Г. Хоткевич. Ціна 20 сот.

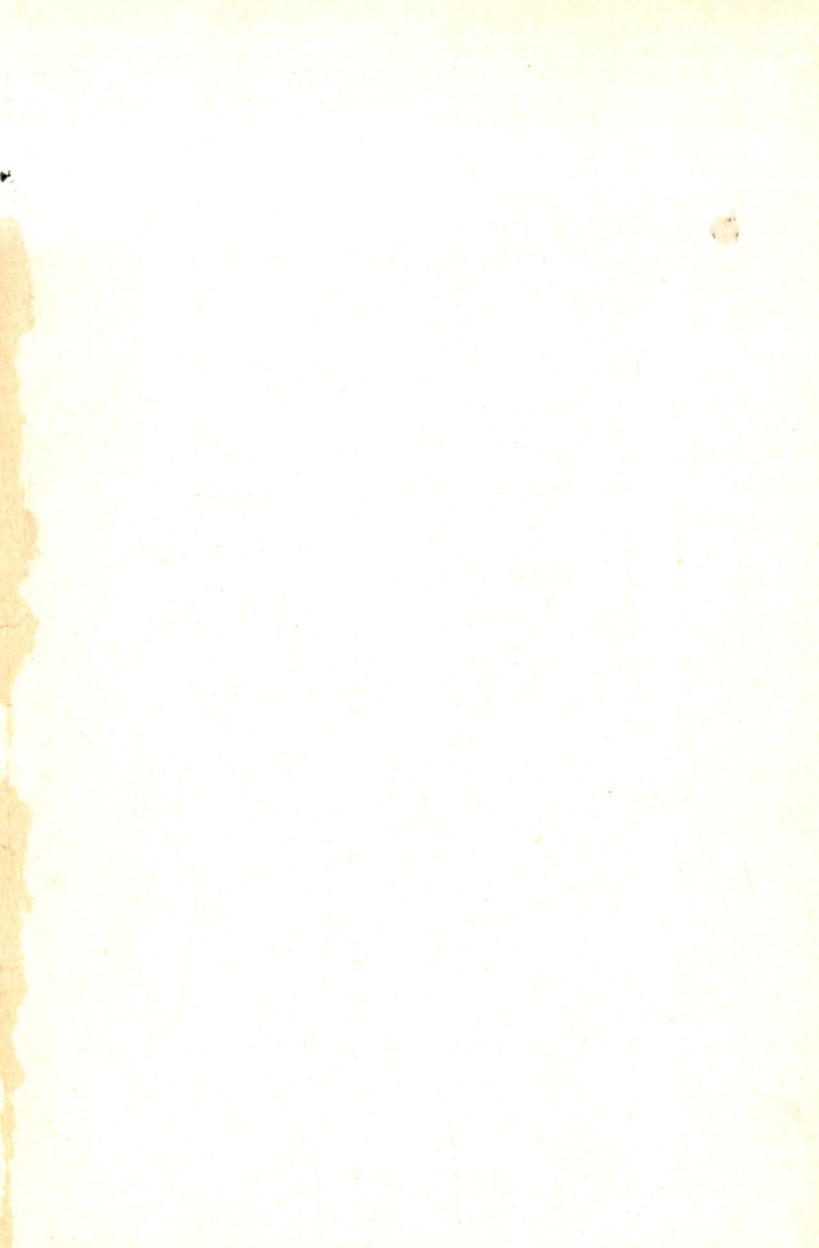
48.946

52

- Ч. 29. Зміст: Микола Гоголь. Зачароване місце, біли написав Микола Гоголь.
- Ч. 30. Зміст: Білоруси, написав Микола Гоголь. Ціна 5 сот.
- Ч. 31. Зміст: Др. Зенон Кувеля: Як закласти і провадити народні бібліотеки по селах. Ціна 10 сот.
- Ч. 32. Зміст: Е. О. і П. Г.: Поре... (0 сот.)
- Ч. 34. Зміст: Др. Ярослав Грушяевич, лікар-окуліст в Станіславові: Про трахоми. Ціна 4 сот.
- Ч. 35. Зміст: Григорій Зацерковний: В справі еквівалентної належності. Ціна 4 сот.
- Ч. 36. Герб України. (10 ілюстрацій). Ціна 10 сот.
- Ч. 37. Д. Лукіянович: Прожитя Тараса Шевченка, друк. 25000 пр. Ціна 10 с.
- Ч. 38. Д. Лукіянович: Про Шевченкові твори, друк. 25000 пр. Ціна 10 сот.
- Ч. 39. Др. Богдан Барвінський: Наше народне імя (Україна, Українці, український). Ціна 8 сот.
- Ч. 40. Радн. Дв. Олександр Барвінський: Боротьба за волю і самостійність України. Ціна 20 сот.
- Ч. 41. П. Куліш: 1. Давне горе. 2. Степова могила. 3. Оріся.
- Ч. 42. Григорій Квітка: Перекотиполе.
- Ч. 43. Марко Вовчок: 1. Сестра. 2. Сон.
- Ч. 44. Марко Вовчок: 1. Козачка. 2. Чумак. 3. Свекруха.
- Ч. 45. Степан Руданський: Співомовки. I.
- Ч. 46. Осип Федькович: 1. Три як рідні брати. 2. Опришок.
- Ч. 47. Степан Руданський: Приказки і байки.
- Ч. 48. Марко Вовчок: Кармелюк.

Хто замовляє всі випуски, мусить прислати до Канцелярії Тов-а "Просьвіта" у Львові Ринок ч. 10. — належитість за листки і 30 сот. на пошту.

B.

И-48946

52